

“TÜRK-AFGAN DOSTLUK VE İŞBİRLİĞİ ANLAŞMASI” KAPSAMINDA ATATÜRK DÖNEMİ TÜRKİYE-AFGANİSTAN İLİŞKİLERİNE BAKIŞ

Dr. Hüsnü ÖZLÜ

ÖZET

Afganistan toprakları özellikle 19'uncu yüzyıldan itibaren emperyalist güçlerin hâkimiyet mücadelesine sahne olmuş ve 1839'da İngilizler Afganistan'ı işgal etmişlerdir. 19 Şubat 1919'da Afganistan'ın başına yenilik yanlısı Amanullah Han'ın geçmesi ile ülkede önemli gelişmeler yaşanmaya başlanmıştır. Bu süreçte Afganistan 8 Ağustos 1919 tarihinde Ravalpindi anlaşmasıyla İngilizlere karşı bağımsızlığını kazanmış, hür ve bağımsız Afganistan'ın temelleri atılmıştır. Afganistan'ın bağımsızlığını kazanmasından hemen sonra Ankara Hükûmeti ile temasa geçmiş ve Türk-Afgan ilişkileri Millî Mücadele yıllarında artarak devam etmiş ve 1 Mart 1921 tarihli “Türk-Afgan Dostluk ve İşbirliği Anlaşması” bu ilişkilerin temeli olmuştur. Anadolu'da başlayan istiklal mücadelesine Afgan halkı gönülden destek vermiş ve bu mücadele tüm doğu milletlerine örnek olmuştur. Cumhuriyetin ilanından sonrada bu yakın ilişkiler devam etmiş ve Amanullah Han 20 Mayıs 1928'de Türkiye'ye gelerek Mustafa Kemal Atatürk ile görüşmüş ve kurulmakta olan modern Türkiye'nin ilk hamlelerini gözlemleyerek ülkesinde uygulamak istemiştir. Amanullah Han'ın, Afganistan'ın kalkınması ve eğitim ve modernleşme çalışmalarına katkı ve destek amacıyla yaptığı bu gezide kendisine yoğun ilgi ve dostluk gösterilmiş, iki ülkenin ilişkileri en üst düzeye çıkmıştır.

Anahtar Kelimeler: Atatürk, Afganistan, Amanullah Han, Türk-Afgan ilişkileri, Millî Mücadele.

OUTLOOK ON RELATIONS OF TURKEY AND AFGHANISTAN AT THE PERIOD OF ATATÜRK UNDER THE “TURKISH-AFGHAN FRIENDSHIP AND COOPERATION TREATY”

ABSTRACT

Afghan territories, as of 19th century in particular, have experienced the dominance struggle of imperialist powers. Britain invaded Afghanistan in 1839. On February 19th, 1919 Amanullah Khan, a reformist, took the control of the state and many important developments were taken place under his ruling. In this process, Afghanistan gained her independence from Britain on 8 August 1919 with Treaty of Rawalpindi, thus the foundation of free and independent Afghanistan was laid. Right after gaining her independence, Afghanistan contacted with Turkish Government and the Turkish-Afghan relations increasingly continued in the years of National Struggles and the “Turkish-Afghan Treaty of Friendship and Cooperation” of March 1st, 1921 constituted the foundation of this relation. Afghan people heartily supported the War of Independence which started in Anatolia and this support set an example for all the Eastern Nations. This close relation continued after the Proclamation of the Republic. Amanullah Khan visited Mustafa Kemal Atatürk in Turkey on 20 May 1928 and he wanted to observe the principles of newly established modern Turkey in order to implement those principles in his country. In this visit, which was carried out by Amanullah Khan in order to contribute the development, education and modernisation of the Afghanistan, Amanullah

Khan attracted a great deal of attention and friendship. The relations between two countries reached at the highest level.

Keywords: Atatürk, Afghanistan, Amanullah Han, Turkish-Afghan relations, National Struggle.

GİRİŞ

Afganistan toprakları Türklerin tarih boyunca yaşadıkları ve devletler kurdukları bir coğrafyadır. Bu topraklar üzerinde 19'uncu yüzyıldan itibaren emperyalist güçlerin hâkimiyeti görülmektedir. İngilizler 1839'da Afganistan'ı işgal etmişler ve Afgan halkı uzun yıllar sürececek mücadelelere başlamışlardır. Daha sonraki dönemde Afganistan'daki iç karışıklıklar sonucunda İngilizler, Ruslarla iş birliği yaparak 1878'den 1880 yılına kadar ülkeyi ikinci kez işgal etmişlerdir. (Saray, 1981: 82) Afganistan'ın tarihinde işgalden sonraki dönemde 20'nci yüzyıla damgasını vuran önemli gelişmeler yaşanmış, 19 Şubat 1919 tarihinde yenilik yanlısı Amanullah Han Afganistan Kralı olmuştur.

Amanullah Han ülkede kontrolü sağladıktan sonra Afganistan'ın tam bağımsızlığını için mücadele ederken, bu çerçevede idari reformları başlatmış ve Abdül Kuddus Han'ın Başbakan ve kayınpederi Mahmut Tarzi'nin Dışişleri Bakanı olduğu bir kabineyi kurmuştur. (Özmen, 2008: 50)

Türk- Afgan ilişkileri çok uzun yıllara dayanmakta olup, iki ülke arasında çok güçlü tarihi ve kültürel bağlar vardır. Afganistan'ın bağımsızlığını kazanması Türk milletinin top yekûn verdiği kurtuluş mücadelesinin yaşandığı döneme rastlamış ve bu durum iki ülkeyi birbirine yakınlaştırmıştır. Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunu izleyen yıllarda Afganistan'ın modernizasyonu için Türkiye önemli katkılar sağlamış, 1930'lu yıllarda ise, Nadir Şah'ın talebi üzerine özellikle tıp, hukuk ve siyasal bilimler alanında Afganistan'a eğitmen göndermiş ve bu ülkenin gelişmesine katkıda bulunmak için çaba harcamıştır.

1. TÜRK İSTİKLAL SAVAŞI VE TÜRK-AFGAN İLİŞKİLERİNİN BAŞLANGICI

Afganistan toprakları, 20'nci yüzyılın başlarında İngilizlere karşı ortak hareket etme fikrini zorunlu kılan ve bu yolda politikalar üretme çabasına iten coğrafyadır. Bu kapsamda Türk İstiklal Savaşı süresince İngilizlere karşı ortak cephe açma anlayışı ve karşılıklı yardım ve iş birliği siyaseti izlenmiş, Türkiye'nin bağımsızlığına ve toprak bütünlüğüne kavuşabilmesi için mümkün olduğunca İngilizlere karşı farklı cephelerin açılması düşünülmüştür. (Sarıhan, 2002: 45)

İstiklal Harbinin başlangıcında Mustafa Kemal Paşa, bu düşüncesini harekete geçirmek istemiş ve 23 Temmuz 1919'da Erzurum Kongresi'ni açarken yaptığı konuşmada Afganistan'daki gelişmeleri yakından takip ettiğini şu sözlerle açıklamıştır. "Afganistan ordusu da İngilizlerin milliyeti imha siyasetine karşı savaşıyor. İngilizlerin bel bağladıkları sınır kabilelerinin de Afganistan'a katıldığını ve bu yüzden İngiliz askerlerinin içeriye çekilmek zorunda olduğunu gazeteleri itiraf ediyor." (Sarıhan, 2002: 43)

İstiklal Harbinde Afganistan'daki gelişmelerin yakından takip edildiğinin bir başka göstergesi de Cemal Paşa'nın Afganistan'daki faaliyetleridir. Bu süreçte Bahriye eski Nazırı Cemal Paşa Türkler ile Afganlar arasındaki dostluğun geliştirilmesi ve yardımlaşma konusunda büyük çaba sarf etmiş ve bu yolda 1920-1921 yıllarında

Afganistan'da faaliyet göstermek üzere 1920 yazında Türkistan yolu ile Kabil'e gitmiştir. Afgan Kralı Amanullah Han tarafından karşılanan Cemal Paşa, Afgan kralının isteğiyle bir "Örnek Alay (Kit'a-i Numune)" kurma işine girişmiş ve çok kısa bir zamanda Afgan ordusunu güçlü ve modern bir görünüme kavuşturmak için mücadele başlatmıştır. Ancak bu süreçte yaşanan bir başka olumsuzluk ile Afgan Kralı Amanullah Han, Cemal Paşa'nın kurmaya çalıştığı Numune Alayını, Türkiye'de ve İran'da yayılan bazı söylentiler yüzünden dağıtmıştır. (Geçmişten Günümüze Türk-Afgan İlişkileri, 2009: 36)

Cemal Paşa, bir taraftan da Afganistan'ın uluslararası alanda tanınması için çaba sarf etmiş ve Avrupa ülkelerinin özellikle Almanya ve Fransa'nın Afganistan'ı tanınması hususunda girişimlerde bulunmuştur. Bu arada Türkistan ve Afganistan'ın genel durumu hakkında Mustafa Kemal Paşa'ya sürekli rapor veren Cemal Paşa Türkiye'den yardım talep etmiştir. (ATASE, ATAZB, K:38, G:12, B:12-1) Cemal Paşa, 16 Haziran 1920 tarihli Moskova'dan Mustafa Kemal Paşa'ya yazdığı mektubunda; "Kardeşim Mustafa Kemal Paşa, "... benim Türkistan, Afganistan ve Hindistan dâhilinde faaliyet göstermekliğim, Rusya Hükûmeti tarafından kabul olundu. Ben o taraflarda, Halil Paşa da İran taraflarında faaliyet göstererek asırlardan beri zulüm ve istibdat altında yaşamakta olan Şark kavimlerini kurtarmaya çalışacağız..." demiştir. (Geçmişten Günümüze Türk-Afgan İlişkileri, 2009: 36) Afgan ordusunun ıslahı ve düzenlenmesi görevini sahiplenen Cemal Paşa yazdığı mektuplar ve raporlar ile Mustafa Kemal Paşa'dan Afganistan ordusu için askerî yardım talep etmiş, ancak bu süreçte Anadolu'da yaşanan istiklal mücadelesi isteklerin karşılanmasına engel olmuştur. (Çöhce, 2000: 1136)

Bu konuda Mustafa Kemal Paşa'nın 27 Ekim 1920 tarihinde yazdığı mektup Cemal Paşa'nın taleplerin karşılanamayacağını açıklayan metni içermektedir. Mustafa Kemal Paşa bu mektubunda her türlü yardımın yapılmasını istemesine rağmen ülke topraklarının düşmanla sarıldığını ve anavatanın savunulmasının her şeyden üstün olduğunu vurgulamıştır. (Çöhce, 2000: 1137)

Ancak her türlü olumsuzluğa rağmen Cemal Paşa'nın isteklerini dikkate alan ve Afganistan'daki çalışmaların faydalı olacağına inanan Mustafa Kemal Paşa, olumsuz yanıt vermekle birlikte 21 Aralık 1920'de Millî Müdafaa Vekili Fevzi Paşa'ya, "Müdafaa ve Maliyemiz icabati ile mümkün olduğu takdirde Afgan ordusunu teşvik için bir heyet-i zabitanın izamını çok önemli ve elzem görmekteyim." Sözlerini içeren bir yazı ile Afganistan'a yardım yapılması konusunda talimat vermiştir. (Geçmişten Günümüze Türk-Afgan İlişkileri, 2009: 37)

Cemal Paşa'nın Afganistan ve Hindistan'ın genel durumu hakkında Mustafa Kemal Paşa'ya verdiği malumat ve raporlar bölgede güçlü bir ordunun teşkil edilmesi yönündedir. (ATASE, ATAZB, K:38, G:17, B:17-1) Mustafa Kemal Paşa "Orta Asya ve Afganistan coğrafyasında güçlü bir orduya sahip olmanın Anadolu'daki mücadele için çok önemli olduğunu, bölgedeki güçlü ordu sayesinde Hindistan'daki İngilizlerin oyalanıp Anadolu'dan uzakta tutulabileceğini" açıkça ifade etmiştir. Afganistan'da güçlü bir ordu teşkilatı kurmanın önemini bu şekilde ortaya koyan Mustafa Kemal Paşa bu ülkeye askerî yardım yapmanın önemine işaret ederek, Afgan ordusunu eğitmek üzere Türkiye'den subay gönderilmesi ve desteklenmesi gereğini belirtmiştir. Bu çerçevede, Mustafa Kemal Paşa ayrıca, Afganistan'a gönderilecek Türk subaylarının görevlerini ve dikkat etmeleri gereken hususları da şu şekilde sıralamıştır: (Atatürk'ün Millî Dış Politikası, 1981: 218-219) Afganistan'da görev yapacak askerî heyetin hiçbir şekilde katiyen siyasetle uğraşmayarak yalnız askerî görevini yerine getirmesi ve kendisini gerek Afgan, gerek Türkistan ve Buhara halkı ve askerlerine fevkalade sevdirmesi gerekliliği ve Türk subayların görünüşte

Afgan Hükûmetinin adamları olmuş gibi görünmekle beraber daima ve her durumda Türk Hükûmetinin bütün emirlerine bağlı olacak ahlak ve dayanıklılığa sahip olmaları ve bunu bir dereceye kadar sağlamak için Afganistan hizmetinde buldukları müddette terfi ve başka konularda Türk ordusu kadrosunda bulundurulmaları hususunu belirtmiştir. Ayrıca, bu heyetle telli veya telsiz telgraf haberleşmesinin kurulmasına çalışılması, Afganistan yetkilileri ve yöneticileri yabancı entrikalar sayesinde İslamiyet ve Türklüğün menfaatine aykırı bir surette hareket etmeye hazırlandıkları takdirde, bizim heyetimizin, mahalli Özbek ve Türkmen gruplarıyla ittifak ederek bu suretle hareketlerine mani olabilecek ve Türk çıkarlarına uygun bir Afgan partisini iktidara getirebilecek kadar kuvvetli bir mevki edinmesi de bildirilmiştir. (Geçmişten Günümüze Türk-Afgan ilişkileri, 2009: 38)

Cemal Paşa, Afgan ordusu için subay talebini 16 Kasım 1921 tarihinde Mustafa Kemal Paşa'ya yazdığı mektupta tekrarlamıştır. Büyük Taarruz hazırlıklarının yapıldığı bu dönemde Türk ordusunun subay ihtiyacını da göz önünde bulunduran Mustafa Kemal Paşa, 1 Ocak 1922 tarihinde Cemal Paşa'ya gönderdiği mektupta "Afganistan'da yaptığı hizmetlerin Türk milleti ve yurdu için faydalı olduğunu" bildirerek subay talebine olumlu cevap verememiştir. (Sarıhan, 1996: 147-213)

Bu arada Türk ordusunun Millî Mücadele'de Anadolu'da kazandığı her zafer Afganistan'da büyük sevinç yaratmış ve bu zaferlerden sonra Afgan halkı ve devleti zafer kutlamaları yapmıştır. 9 Eylül 1922'de İzmir'in kurtuluşunun ertesi günü Amanullah Han'ın Kabil'de Dilkuşa Kasrı'nda kutlama töreninde yaptığı şu konuşma bu samimiyeti açıkça ortaya koymaktadır. (Şimşir, 1993: 11)

"Emir Hazretlerinin Nutukları

Evvla cümleliğe sıhhat ve afiyet temenni ederim. Bu gece bütün Afganistan, belki bütün alemler için bir şeb-i mukaddestir. Çünkü Türklerin zaferini tesid ediyoruz. Türklerle Afganlılar kardeşlerdir. Türklerin süruru bizim sürurumuz, kederleri bizim kaderlerimizdir. Cenabı Haktan Türkler için büyük muvaffakiyetler temenni ederim. Gazi Mustafa Kemal Paşa hazretlerinin muvaffakiyetine dua ederim.

(Kabil. Dilkuşa Kasrı, 10.10.1922)"

Mustafa Kemal Paşa'da Afgan halkının ve devletinin samimi duygularına her seferinde cevap vermiş ve Hariciye Vekâleti vasıtasıyla mesajlarını yollamıştır. Amanullah Han'ın Lozan Barış Konferansı'ndan sonra kendisine yolladığı mesaja şu şekilde cevap vermiştir. (Şimşir, 1993: 11)

"İzmir'de Gazi Mustafa Kemal Paşa'dan Hariciye Vekâletine

İZMİR, 27.7.39(1923)

(Alınışı 28 Temmuz)

Afgan Sefiri Ahmet Han'dan aldığım telgrafnamede, gerek Afgan Emiri ve gerek Afgan milleti namına sulh bayramımız tesid edilmektedir. İzhâr ettikleri hissiyat temeniyata teşekkür ettiğimin lütfen iblâğını rica ederim. 27/7/39

Gazi M. Kemal"

2. 1 MART 1921 TARİHLİ TÜRK-AFGAN DOSTLUK VE İŞ BİRLİĞİ ANLAŞMASI

Türk-Afgan Dostluk ve İş Birliği Anlaşması, Ankara Hükûmetinin uluslararası alanda Gümrü Antlaşması'ndan sonra gerçekleştirdiği ikinci önemli anlaşmadır. Millî Mücadele'nin başlangıcından itibaren öncelikle Sovyet Rusya ile temas kuran ve karşılıklı yardım ve iş birliğine yönelik adımlar atan TBMM Hükûmeti, 1920 yılında Bekir Sami Bey başkanlığında bir heyeti, daha sonra da Ali Fuat Cebesoy başkanlığında ikinci bir heyeti Moskova'ya göndermiş ve Sovyet Rusya'nın dış desteği sağlanmaya çalışılmıştır. Bekir Sami Bey'in heyeti ile Sovyet Hükûmeti arasında 24 Ağustos 1920'de bir anlaşma tasarısı parefe edilmiş, ancak Sovyet Harici Komiseri Çiçerin'in Ermenistan ile ilgili taleplerinden dolayı anlaşma imzalanamamıştır. (Gönlübol, Sar, 1990: 20) 1921 yılına gelindiğinde Türkiye Büyük Millet Meclisi adına Yusuf Kemal (Tengirşek) ve Doktor Rıza Nur, Sovyet Rusya ile anlaşma imzalamak üzere Rusya'ya gitmiş ve 19 Şubat 1921 tarihinde Moskova'ya varmıştır. (Akşin,1991: 193) Bu arada, Sovyet Dışişleri Halk Komiseri Çiçerin'in 8 Şubat 1921 tarihinde TBMM Dışişleri Bakanı Bekir Sami Bey'e sunduğu ve aynı gün radyoda okunan bildiri; *"Rusya Sovyet Hükûmeti, TBMM'ni Türk milletinin bağımsız olarak kendi ülkesini yönetmesi ve kaderini bizzat belirleme hakkı uğruna sürdürdüğü haklı mücadelesindeki yenilmez, kesin tavrından ve sarsılmaz mertliğinden dolayı kutlarız... bağımsızlığını ve özgür gelişmesini savunan Türk milleti ile bağlarımız, Türk milletinin kahramanca mücadelesinin başarılı bir sonuca doğru ilerlemesinde yardımcı olmuşsa ne mutlu bize..."* sözleri ile Millî Mücadele'ye desteğini açıkça ortaya koymaktadır. (Yerasimos, 1979: 301) Türk heyeti bir taraftan Ruslarla görüşmeleri sürdürürken diğer taraftan da Afganistan heyeti başkanı Muhammed Veli Han ile görüşmelere başlamış ve ortak kararlar alınmış ve 1 Mart 1921 tarihinde Türkiye ile Afganistan arasında dostluk anlaşması imzalanmıştır. (ATASE, İSH., K:1083, G:10, B:10-1) Bu anlaşmaya göre; Türkiye Afganistan'ın bağımsızlığını tanımakta, taraflar tüm doğu uluslarının, özellikle Hive ve Buhara hanlıklarının bağımsızlığını onaylamaktadır. Ayrıca taraflardan birine emperyalist güçlerce yapılacak saldırıya karşı ortak tepki verileceği, taraflardan birine düşman olan devletlerle anlaşma imzalanmayacağı ve herhangi bir devletle anlaşma yapmadan önce bilgi verileceği teyit edilmiştir.

Türkiye ile Afganistan arasındaki dostluk ve iş birliğine yönelik yapılan bu anlaşma özellikle iki ülkenin o dönemde içinde bulunduğu şartlar çerçevesinde emperyalist güçlere karşı bir ittifak oluşturma ve dayanışma yaratmayı esas almaktadır. Anlaşmaya ilişkin metin incelendiğinde anlaşmanın ana konusunun her iki devlet için de bağımsızlık mücadelesi ve emperyalizme karşı ortak tavır alma ve birbirini tanıma esasına yönelik maddeler olduğu görülmektedir.¹ (Soysal, 1989: 24)

¹ Soysal, İ; (1983), **Tarihçeleri ve Açıklamaları İle Birlikte Türkiye'nin Siyasal Anlaşmaları, (1920-1945)**, C.I, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, s. 25 -26.

"TÜRKİYE-AFGANİSTAN DOSTLUK VE İŞ BİRLİĞİ ANLAŞMASI

Moskova, 1 Mart 1921

Dostluk ve İş Birliği Anlaşması'nın 1 Mart 1921 tarihinde Moskova'da imzalanmasından sonra, 21 Temmuz 1921 tarihinde TBMM tarafından onaylanmış ve yürürlüğe giren bu anlaşmada iki ülke dostluk ve iş birliğine yönelik önemli kararlar almış ve bu kararları uygulamaya çalışmıştır.

İlk defa doğu milletlerinin uyanışından, bağımsızlık ve özgürlüğünden söz edilen bu anlaşmayla; Afganistan, Ankara Hükümetini tanıyan ilk devlet ve ayrıca Türkiye de Afganistan'ı Rusya'dan sonra tanıyan ikinci devlet olmuştur. Bu anlaşmanın bir diğer önemli yanı ise karşılıklı iş birliği çerçevesinde yeni kurulan Türk Devleti ilk defa bir doğu ülkesine eğitim alanında yardım yapmayı, Afganistan'a öğretmen ve subay göndermeyi üstlenmiştir. 10 maddelik bu anlaşmanın en önemli özelliklerinden biri de Afganistan'ın Türkiye'yi İslam dünyasının manevi lideri olarak tanımasıdır. (Şimşir, 2002: 56-58)

Bu dönemde Türkiye Afganistan ilişkilerinde belirleyici bir başka gelişme ise Medine Muhafızı Fahrettin Paşa'nın 25 Mayıs 1922 tarihinden itibaren Kabil Elçisi olarak göreve başlamasıdır. Fahrettin Paşa ve heyeti Kabil'de büyük bir sevinçle karşılanmış, karşılamada bizzat Amanullah Han bulunmuştur. Mustafa Kemal Paşa,

Madde 1. Çok şükür bağımsız bir yaşam sürdüren Türkiye Devleti, içtenlikle ve gönülden bağlar ile bağlı bulunduğu Yüce Afganistan Devletini gerçek anlamıyla bağımsız tanımayı bir görev bilir.

Madde 2. Bağıtlı Yüksek Taraflar, tüm Doğu uluslarının kurtuluş, bütünüyle özgürlük ve bağımsızlık hakkına sahip olduklarını ve bunlardan her ulusun istediği herhangi bir rejim ve hükümet biçimi ile kendisini yönetmekte özgür olduğunu açıklar; Buhara ve Hive Devletlerinin bağımsızlığını tanırlar.

Madde 3. Yüce Afganistan Devleti, yüzyıllardan beri İslamiyet'e önderlik ve ona üstün görevler yapmış olan, hilafet dünyasını elinde tutan Türkiye'nin bu alanda lider olduğunu, bu fırsattan yararlanarak da açıklar.

Madde 4. Bağıtlı taraflardan biri, Doğu'yu istila ya da sömürge yapma siyasetini izleyen herhangi bir emperyalist devlet tarafından ötekine yapılacak saldırıyı bizzat kendine yapılmış sayarak elindeki araçlar ve olanaklarıyla onu püskürtmeyi kabul eder.

Madde 5. Bağıtlı taraflardan her biri, ötekinin anlaşmazlık içinde bulunduğu üçüncü devletin çıkarlarına uygun ya da öteki bağıtlı tarafın çıkarlarına zararlı herhangi bir devletler arası anlaşma ve sözleşme yapmamayı ve herhangi bir devletle anlaşma imzalayacağı zaman öteki tarafa haber vermeyi yükümlenir.

Madde 6. Bağıtlı taraflar aralarındaki ekonomik ve ticaret ilişkilerinin ve konsolosluk işlemlerinin düzenlenmesi için gerekli sözleşmeleri ayrıca yapacaklar ve şimdiden birbirlerinin başkentlerine büyükelçi göndereceklerdir.

Madde 7. Bağıtlı taraflar iki ülke arasında düzenli ve özel postalar kurarak siyasal durumları ile eğitim, ticaret vb. durumlardan ve her türlü gereksinim ve isteklerinden, karşılıklı ve en ivedi olarak birbirlerine bilgi vereceklerdir.

Madde 8. Türkiye Afganistan'a kültür alanında yardım etmeyi, öğretmen ve subay göndermeyi ve bu öğretmen ve subayların en az beş yıl görevde kalmasını ve bu sürenin sonunda, Afganistan isterse yeniden eğitimcileri göndermeyi yükümlenir.

Madde 9. Bu anlaşma en kısa sürede onaylanacak ve o andan başlayarak yürürlüğe girecektir.

Madde 10. Bu anlaşma iki örnek olarak Moskova'da düzenlenmiş ve tarafların tam yetkili temsilcilerine imza edilip verilmiştir. Antlaşma Hicri yılın bin üç yüz otuz dokuzunda, Cemaziyelahirin yirmi birinci gününe rastlayan, bin üç yüz otuz yedi yılı Martın birinci Salı günü imza edilmiştir.

Olağanüstü Büyükelçi Veli

*Yusuf Kemal
Doktor Rıza Nur*

Amanullah Han'a gönderdiği 18 Mart 1922 tarihli şu telgraf ile bu görevlendirmeyi bildirmiş ve Fahrettin Paşa vasıtası ile göndermiş olduğu mesajların tebliğini rica etmiştir. (Şimşir, 1993: 9)

“Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi Gazi Mustafa Kemal Paşa’dan Afganistan Emiri Amanullah Han Hazretlerine

18.03.1922

Fahreddin Paşa bu kere Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmetinin itimadı tam ve kâbilesini haiz olduğu halde yekdiğerine... müstenid olması icap eden aile-i islamiyenin iki uzvu arasında revabıtı muhadenet ve uhuvveti teşyid ve tahkim gayesile nezdi Aliyyeyi Şahanelerine Sefir ve Fevkalade Murahhas tayin olunmuştur...

Müşarünileyhin Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti namına Zatı Celili Emaretpenahilerine arz edeceği bilcümle umur ve hususata ve kaffeı tebligata tamamen itimad buyurulmasını rica ederiz.

*Büyük Millet Meclisi Reisi
Gazi M. Kemal”*

Afganistan'ın Kabil Elçiliği'ne Fahrettin Paşa'dan sonra Memduh Şevket (Esental)Bey ve daha sonra da Yusuf Hikmet (Bayur) Bey atanmış ve üstün hizmetler yapmışlardır. (Akşin,1991: 191)

Türk-Afgan ilişkilerinin başlaması ile birlikte Afganistan'a özellikle askerî alanda önemli yardımlar yapılmış, ilk etapta Kabil'de açılan Askerî Zabitan Mektebine Türkiye'den öğretmen subaylar gönderilmiştir. Afgan ordusunda görev alacak subayların yetiştirildiği bu okulda eğitim ve öğretim faaliyetlerine destek olan bu ilk grubun ardından sürekli sivil ve asker eğitici gönderilmiştir. 1926 yılının başında tüfek, fişek ve kasatura gibi askerî malzemeyi Afganistan'a ulaştıran Türkiye bu yardımlarını artırarak devam ettirmiştir.

3. AMANULLAH HAN'IN TÜRKİYE ZİYARETİ

Afganistan'ın bağımsızlığını kazanmasından sonra iki ülke arasında artarak devam eden ve Millî Mücadele yıllarında dayanışmaya dönüşen ilişkiler savaş sonrasında karşılıklı ziyaretler ve iş birliği düzeyinde devam etmiştir. Bu ziyaretlerin en önemlisi hiç şüphesiz Amanullah Han'ın Türkiye ziyaretidir. Ancak bu ziyaret öncesinde Afganistan Dışişleri Bakanı ve Amanullah Han'ın kayınpederi Mahmut Tarzi Han 4 Temmuz 1927 tarihinde Ankara'ya gelerek temaslarda bulunmuştur. Ziyaret sırasında Türk Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü (Aras) ile karşılıklı temaslarda bulunan Afgan Bakan, iki ülke arasındaki dostane ilişkilerin sürmesi konusunda mutabakata vardktan sonra bölgesel sorunlar üzerinde görüş alış verişinde bulunmuşlardır. Bakan daha sonra 10 Temmuz günü Mustafa Kemal Atatürk tarafından kabul edilmiş ve ağırlandı. Bu ziyaret Dışişleri Bakanları düzeyinde Türkiye'ye yapılan ilk ziyaret olma özelliğine de sahiptir.

Türkiye ile Afganistan arasındaki resmi ilişkiler ilk kez Amanullah Han döneminde gerçekleşmiştir. Lozan Anlaşması'nın ardından Atatürk'ü ilk kutlayan yabancı devlet başkanı Amanullah Han olmuş, Ankara'nın Türkiye'nin yeni başkenti olarak ilan edilmesinin ardından Ankara'ya taşınan büyükelçilikler yalnızca Sovyetler Birliği ve Afganistan büyükelçilikleri olmuştur. (Saray, 1984: 30)

Bu ilk ziyaretin ardından Amanullah Han, Afganistan'ın eğitim ve modernleşme çalışmalarına katkı ve destek için diğer ülkelerdeki yenilikleri yerinde görmek amacıyla Aralık 1927'de uluslararası geziye çıkmıştır. Bu gezi sırasında Mısır, Fransa, Belçika, İsviçre, Almanya, İngiltere ve Rusya'yı ziyaret etmiştir. (Saray, 1943: 177)

Amanullah Han'ın Türkiye'yi ziyaret etme isteği ise Ankara Hükûmetine iletilmiş, bu istek derhal kabul edilmiş

ve program hazırlanmıştır. Ziyaret programına göre Sivastopol'dan İzmir Vapuru ile Fahrettin Altay Paşa nezaretinde alınarak İstanbul'a ve oradan da trenle Ankara'ya getirilmişlerdir. 20 Mayıs 1928 tarihli Vakit Gazetesi de Amanullah Han'ın İstanbul'a gelişini şöyle aktarmıştır: (Vakit, 20 Mayıs 1928)

“Kardeş Afganistan hükümdarı dün şehrimize geldiler. Ve İstanbul halkı tarafından tezahüratla karşılandılar. Amanullah Han Hazretleri ‘Türkler, siz bizim gözbebeğimizsiniz. Burada kardeş bir milletin içinde bulunduğumdan dolayı çok memnunum. Sizi hürmet ve muhabbetle selamıyorum. Afganlılar sizin kardeşlerinizdir. Bütün milletim tarafından sizlere selamlar söylüyorum’ buyurdular.”

Amanullah Han 20 Mayıs 1928 tarihinde Türkiye'ye gelerek bir çok ziyarette bulunmuş ve Mustafa Kemal Atatürk ile görüşmüştür. Türkiye'de üst düzeyde ağırlanan Amanullah Han ve onun şahsında Afgan milletine yoğun ilgi ve dostluk gösterilmiş ve kendisine bir gezi programı hazırlanmıştır. Son derece hassasiyet gösterilen program ile Afganistan Kralı üst düzeyde ağırlandı². (Şimşir, 1993: 25) Ziyaretin her aşamasında büyük saygı ve hürmetle ağırlanan Amanullah Han ve eşi onuruna Mustafa Kemal Paşa'nın verdiği yemekte, Türk milletinin Afgan milletine karşı sıcak duygularını belirten bir konuşma yapmış ve Amanullah Han'a, öncelikle güçlü bir ordu ve devlet yapısı kurmasını tavsiye etmiştir. Amanullah Han bu yemekte yaptığı konuşmada Türkiye'nin geldiği noktayı övünçle izlediklerini şu sözlerle açıklamıştır.

“Muhterem Reis Hazretleri,

Aziz Türkiye'nin faaliyet ve kudret numunesi olan Zatı Devletinizin gece gündüz çektiğiniz zahmetler neticesinde hasıl eylediği bugünkü terakkiyatı ben ve aziz milletim memnuniyet ve iftihar dolu gözler ile görmekteyiz. Necib Türk milletinin terakki ve teali yolunda attığı her adımdan dolayı Afgan milleti müftehir olmaktadır. Biz Zatı Alinizin genç Türkiye'yi dokuz sene zarfında ne büyük terakki payelerine çıkardığınızı, ne gibi ihtiyaçlardan kurtardığınızı ve bu kahraman milleti saadet ve kuvvetini nasıl istihsal buyurduğunuzu imtinân ve kanaat ile genç Türkiye'nin parlak istikbalini görmekteyim. Sizi bunun yegâne amili bildiğim cihetle Zatı biraderinize karşı büyük bir hissi muhabbet ve halel-i nâpezîr bir imtinân duymaktayım.” (Şimşir, 1993: 34)

Ayrıca bu ziyaret sırasında, 1 Mart 1921 tarihinde imzalanan Türk-Afgan Dostluk ve İş Birliği Anlaşmasına ek olarak, 25 Mayıs 1928 tarihinde "Türkiye ve Afganistan Arasında Dostluk ve Teşrik-i Mesai Muahedenamesi"

² Afganistan Kralı Amanullah Han'ın Türkiye'de Karşılama Programı;

*Afgan Kral ve Kraliçesi Hazeratının Teşrifleri Münasebeti ile İcra Edilecek Merasim Programı
Afgan Kral ve Kraliçesi Hazeratını Sivastopol'dan İstanbul'a getirmek için Seyrisefain İdaresinin İzmir vapuru tahsis edilmiştir.*

İşbu vapur Kral Hazretlerini teşriflerinden bir gün evvel refakatinde Peyk-i Şevket ve Berk-i Satvet torpito muhripleri olduğu halde Sivastopol limanında bulunacaktır.

Gemide heyet-i müstakbelinden mâdâ filotilla komodoru ve refakat zabiti ve lüzumu kadar varda bandıra efradı bulunacaktır.

Heyet-i müstakbelin berveçhi âtidir:

1- Reiscumhur Hazretleri namına istikbale memur Birinci Ferik Fahreddin ve Ferik Naci Paşalar,

2- Kâbil Sefiri Nebil Bey,

3- Teşrifat Müdürü Umumî Muavini Sada Bey,

4- Kral ve Kraliçe Hazretlerinin maiyetlerine tayin olunan yaver beyler.

Afgan Sefiri Gulâm hazretleri dahi arzu ettikleri takdirde heyeti müstakbeline maiyetlerinden bir zat ile iltihak buyuracaklardır.

adiyla yeni bir anlaşma imzalanmıştır.³ Bu anlaşmada; iki devletin birbirleriyle dost oldukları, düşmanlarına karşı ortak tavır alınması ve ilerlemek için gerekenleri sağlamada imkânları iyi olan tarafın diğerine yardımcı olması gibi esaslar yer almıştır. Buna göre Türkiye Cumhuriyeti; ilmî, hukuki, askerî alanlardaki uzmanlarından bir kısmını Afganistan'da görevlendirmiştir. (B.C.A., D: 4355, F: 30.10.0.0, Y: 257.731.5, 25.05.1928.) “Türkiye ve Afganistan Arasında Dostluk ve Teşrik-i Mesai Muahedenamesi”nin süresinin uzatılması maksadıyla 11 Kasım 1937 tarihinde Dışişleri Bakanlığına yetki verilmiş, (B.C.A., D: 435-26, F: 30.18. 1.2, Y: 80.93.16, 11.11.1937.) bu yetki çerçevesinde söz konusu anlaşma 21 Mart 1938 tarihinde çıkarılan kanun layihası ile uzatılmıştır. (B.C.A., D: 435-26, F: 30.18.1.2, Y: 82.23.6, 21.03.1938.)

20 Mayıs 1928 akşamı konuk devlet başkanı ve eşi onuruna Mustafa Kemal Atatürk tarafından bir ziyafet verilmiştir. Bu vesile ile Mustafa Kemal ve Amanullah Han tarafından karşılıklı konuşmalar yapılmıştır. (İkdam, 21 Mayıs 1928)

Gazi konuşmasında: (Şimşir, 1993: 31)

“Kral Hazretleri,

Türk milleti ve Cumhuriyet Hükûmeti ve ben, zatı hükümdarlarını ve Kraliçe hazretleri’ni Türkiye’de görmekle pek ziyade mesrur ve memnunuz.

Bugün kardeş Afgan milletini, asil ve kıymetli şahıslarında temsil eden biraderim hassım Kral Hazretleri’ni ve muhterem Kraliçe Hazretleri’ni hükûmet merkezimiz Ankara’da Türk milleti ve devleti namına şahsan selamlamakla bahtiyarım.

Afgan milleti ile menşei Orta Asya olan ecdadımız arasındaki münasebetler ve uhuvvet rabitaları pek kadimdir. Tarihin silinmez sahifeleri, o münasebetlerin ebedi hatıraları ile doludur.

İşte bugünkü Afgan ve Türk milletleri, sayısız asırların ve büyük kıtaların içine hatıralar ananeler salan büyük milletlerin evlatlarıdır.”

³ **Geçmişten Günümüze Türk-Afgan İlişkileri**, (2009), Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayını, Ankara, s.161. “25 Mayıs 1928 Tarihinde Türkiye ile Afganistan Arasında İmzalanan “Dostluk ve İş Birliği Anlaşması”

“1’inci Madde: Türkiye Cumhuriyeti ile Afganistan Emirliği arasında ve kezalik iki millet arasında ihlali mümkün olmayan barış ve samimi ve ebedî dostluk yürürlükte olacaktır.

2’nci Madde: İki taraftan biri aleyhinde ahar bir veya birkaç devlet tarafından bir düşmanca hareket gerçekleştiği takdirde, taraf-ı akid o tecavüzün men’i emrinde bütün gayret ve mesaisini sarf etmeyi ve bu mesaiye rağmen, harp emr-i vaki olduğu hâlde iki hükûmet yüksek menfaatlerine uygun olan isabetli kararı araştırmak üzere, vaziyeti aralarında tekrar iyilikseverlikle ve itina ile mütalaa etmeyi taahhüd ederler.

3’üncü Madde: Tarafeyn-i akideynden her biri ahar bir veya birçok devlet tarafından diğer taraf-ı akidin aleyhine yönelik hiçbir ittifaka veya siyasi ve askerî ve iktisadi ve mali hiçbir itilafa ve keza ahar bir veya birkaç devlet tarafından, diğer taraf-ı akidin askerî emniyetine aleyhine yönelik düşmanca hareketlere katılmamayı taahhüd ederler.

4’üncü Madde: Devleteyn-i akideyn, her iki memleket ve milletlerin ilerlemesi ve yüceltilmesi için bir tarafta mevcut bir diğer taraf için faydalı olan ve ihtiyaç hissedilen türlü sebep ve araçları, ayrıca tertip ve tanzim kılınacak özel bir sözleşme ile temine ve onun ihtiyaçlarını kolaylaştırmaya çalışmayı taahhüd ve diğer tarafa o hususta yardım ederler.

5’inci Madde: Türkiye Cumhuriyeti Afganistan’ın maarif ve ordusunun ilerlemesi ve yüceltilmesi için talep edeceği adli ve ilmî ve askerî uzmanları seçmekle Afgan Devletinin hizmetine vermeyi taahhüd eder.”

“İstiklal ve hürriyetlerini her ne bahasına ve her ne mukabilinde olursa olsun, ihlal ve takyide asla müsamaha etmemek; istiklal ve hürriyetlerini bütün manasıyla masum bulundurmak ve bunun için icap ederse, son ferдинin son damla kanını akıtarak tarihini şanlı misal ile tezyin etmek; işte istiklal ve hürriyetin hakiki mahiyetini, şamil manasını, yüksek kıymetini, vicdanında idrak etmiş milletler için esasi ve hayati prensip... Ancak bu prensip uğrunda her türlü fedakârlığı, her an, ifaya müheyya ve kadir bulunan milletlerdir ki, mütemadiyen beşeriyetin hürmet ve riayetini layık bir heyeti içtimaiye olarak mütalaa olunabilir. Afgan milleti ve Türk milleti, bu iki kardeş millet, bu prensibin hakiki salikleri olduklarını fiilen ispat ettiler.” (Şimşir, 1993: 32)

“Kral Hazretleri!

Sizi ve milletinizi ve memleketinizi cidden seven Türk Milleti'nin reisi olarak, samimemen arz edeyim ki, Afganistan'ın maddi ve manevi terakki ve tealisi yolunda teşebbüslerinizin, az zamanda husulpezir olduğunu görmek, bizim ahassı amalimizdir. Muvaffakiyetinizin muhakkak olduğuna itminanımız katidir. Bu hususta, bir kardeş millete tabiaten teveccüh eden vazife ve mükellefiyetleri, Türk Devleti, istitaatı dairesinde ifaya şitaban olmaktadır.”

Afganistan'ın bağımsızlığını sağladıktan sonra Amanullah Han ülkesini ilerletmek ve geleneksel yalnızlığını sona erdirmek için bir çağdaşlaşma hamlesi başlatmıştır. Büyük ülkelerle diplomatik ilişkiler kurdu, 1927–1928 yılları arasında yaptığı Avrupa ve Türkiye gezilerinin ardından Afganistan'ı çağdaşlaştırmak için çeşitli reformlar yaptı. Amanullah Han, aynı yıllarda batılılaşma hamlesini gerçekleştiren Türkiye'yi yakından izledi ve “Rıza Şah'ın İran'da yaptığı gibi Atatürk'ü kendisine örnek alarak” kendi ülkesini çağdaşlaştırma faaliyetlerine başladı. (Saray, 1995: 163)

Başbakan İsmet İnönü 13 Eylül 1928 tarihinde Malatya'da verdiği demeçte Afganistan ve İran ile ilişkiler hakkında konuşurken şu cümleleri ifade etmiştir; *“Afgan hükümdarı hazretlerinin memleketimize büyük sevinç veren kıymetli ziyaretleri esnasında Afganistan'la bağtladığımız mahade, sulh ve kalkınma yolunda samimiyetle ve bütün kuvvetiyle çalışmak isteyen iki memleketin nasıl hayırhahane bir iş birliği azmi ve hissi ile dolu olduklarının kanaat verici bir örneğidir. Afganistan'ın milletler arası ailede kuvvetli bir medeniyet kitlesi olmak azmindeki kuvvet, fahir ve meserret vermektedir. Afganistan hükümdarı hazretlerinin reform isteyen ve seven gayret ve icraatlarının muvaffakiyetle benzeyeceğine tam ve kamil itimadım vardır.”* (Akşin, 1991: 192) Bu konuşmadan da anlaşılacağı üzere Türkiye devlet olarak Afganistan'ın modernleşmesi ve bir an önce dünyadaki haklı yerini almasını istemektedir.

Amanullah Han'ın Türkiye ziyareti Afgan devleti ve halkı için çok önemli sonuçlar vermesi beklenirken Afganistan'daki gelişmeler bunun tam tersini göstermiştir. Özellikle yenilik karşıtları Amanullah Han'ın bu yurt dışı ziyaretlerini kendi gelecekleri için sıkıntılı gördüklerinden yapılacak her türlü yeniliğe karşı gelmişler ve Amanullah Han'a cephe almışlardır. Bu arada Türk-Afgan Anlaşması doğrultusunda Afgan ordusunu eğitmek üzere 21 Ekim 1928 tarihinde Korgeneral Kazım (Orbay) başkanlığında bir heyet Afganistan'a gönderilmiş ve Amanullah Han Kazım Paşa'yı Afganistan Genelkurmay Başkanlığı makamına getirmiştir. Ancak tüm bu atılan adımlar sonuçsuz kalmış Amanullah Han ülkesini terk ederek Roma'ya gitmek zorunda kalmış, 4 Ağustos 1929 tarihinde Roma'da Afgan elçiliğine yerleşmiştir. (B.C.A., D: 43515, F: 30.10.0.0, Y: 257.731.15, 04.08.1929.)

Amanullah Han'ın ülkesini terk etmesi üzerine önce Habibullah Kalakani Han, altı ay sonra da Muhammed Nadir Han Afganistan'ın başına geçmiştir. (B.C.A., D: 43543, F: 30.10.0.0, Y: 258.732.19, 29.07.1931.) Nadir Han zamanında da Türk-Afgan ilişkileri karşılıklı yapılan anlaşmalar çerçevesinde devam etmiş ve Türkiye'den Afganistan'a pek çok alanda yardım ulaştırılmıştır. Nadir Han'ın 9 Kasım 1933 tarihinde bir süikast sonucunda öldürülmesinden sonra yerine oğlu Zahir Şah geçmiş, bu dönemde de ilişkiler sürmüştür. Bu ilişkilerin neticesinde ise 8 Temmuz 1937 tarihinde Türkiye ve Afganistan'ın da aralarında olduğu, İran ve Irak'ın da katılımları ile "Sadabat Paketi" imzalanmış, bölgede güvenlik ve iş birliği sağlamak üzere adımlar atılmıştır. (Bal, 2002: 272)

Cumhuriyetin ilk yıllarında başlayan ve özellikle Atatürk'ün sağlığında sıklıkla devam eden Afganistan'a yardım faaliyetleri kapsamında, sivil ve askerî pek çok alanda yardım yapılmış ve Afganistan'ın modern görünümüne kavuşmasına katkı sağlanmaya çalışılmıştır. Bu kapsamda; 20 Şubat 1937 tarihinde Afganistan Harbiye Mektebine eğitim danışmanı olarak 11 subay gönderilmesi, (B.C.A., D: 112-149, F: 30.18.1.2, Y: 48.62.11, 20.02.1937.) 6 Nisan 1937 tarihinde İstanbul Belediyesi Zührevi hastalıklar teşkilatı Baştabibi Dr. Abdurrahman Derman'ın öğretim üyesi sıfatıyla Afganistan'a gönderilmesi, (B.C.A., D: 258-8, F: 30.18.1.2, Y: 73.27.11, 06.04.1937.) 10 Mayıs 1937 tarihinde Samsun adli tabibi Dr. Şakir Tural'ın Kabil Tıp Fakültesine Tababeti Adliye ve Ruhiye Profesörü olarak gönderilmesi, (B.C.A., D: 258.9, F: 30.18.1.2, Y:74.38.13, 10.05.1937.) 18 Mayıs 1937 tarihinde İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi Kimya Doçenti Dr. Saip Ragıp Atademir'in Kabil Tıp Fakültesine gönderilmesi, (B.C.A., D: 258-11, F: 30.18.1.2, Y: 75.41.3, 18.05.1937.) bu yardımlara örnek teşkil edecek gelişmelerdir. İşte sadece birkaç örnek verdiğimiz tüm bu faaliyetlerin temeli 1 Mart 1921 tarihinde imzalanan ve 1928 yılında revize edilen Türk- Afgan Dostluk ve İş Birliği Anlaşmasına dayanmaktadır.

SONUÇ:

Mustafa Kemal Atatürk'ün dış politikada diplomatik ilişkilerde izlediği yöntemin belirleyici noktaları, gerçekçilik, taktikte ustalık, diyaloga açık olma, güvenilirlik, dünü bugünü ve yarını başarılı kavrayış, kendi gücüne dayanmak fakat gerektiğinde de ittifaklara girmektir. İşte bu özellikler Mustafa Kemal Paşa'nın daha Millî Mücadele'nin başından itibaren uyguladığı ve bu süreçte gerek Sovyet Rusya ve gerekse Afganistan ile olan ilişkilerde belirleyici rol oynadığı görülmektedir. (Özdemir, 2004: 1) Bu kapsamda Atatürk'ün doğu politikası bütün davranışlarında olduğu gibi tamamen gerçekçi, hayalden ve gösterişten uzak bir anlayışın ürünüdür. (Akşin, 1991: 191)

Türk-Afgan Dostluk ve İş Birliği Anlaşması, o yılların şartlarında her iki ülke için de önemliydi. Bu anlaşma Ankara Hükûmeti'nin hukukî olarak yapmış olduğu ilk uluslararası siyasi anlaşmadır. Bu anlaşma sömürgeciliğe ve emperyalizme karşı iki devlet arasındaki ilk ittifak anlaşması olması açısından da önem arz etmektedir.

Türkiye ile Afganistan arasındaki ilişkilerin tarihi derinlikleri vardır. Her iki ülke arasındaki kardeşlik bağları, özellikle iki ülkenin işgali ve ortak kaderlere sahip olması neticesinde daha da güçlenmiş ve karşılıklı iş birliğine kadar gitmiştir. Daha Millî Mücadele yılları ve cumhuriyetin ilk döneminden itibaren başlayan karşılıklı iş birliği çabaları neticesinde Afganistan'a askerî ve ekonomik pek çok yardım ulaştırılmış ve Afgan halkının ihtiyaçlarını karşılamak adına adımlar atılmıştır. Ancak bunlardan daha da önemlisi Afganistan'ın modern bir devlet yapısına

kavuşması için karşılıklı atılan adımlar olmuştur. Bu adımlar içinde Amanullah Han'ın Türkiye ziyareti ve sonrasında yaşanan gelişmeler önemlidir.

Amanullah Han'ın 1928 yılındaki Türkiye ziyareti ve bu ziyaret sırasında Mustafa Kemal Atatürk'ün Afgan Kralına ve şahsında Afgan milletine göstermiş olduğu büyük ilgi ve dostluk tarihsel bağları daha da güçlendirmiş ve iki ülke arasındaki kültürel, ekonomik ve askeri ilişkiler yapılan anlaşmalar ile pekiştirilmiştir.

Afganistan'ı modern devlet yapısına kavuşturma gayreti ve hedefinde olan Amanullah Han Türkiye ziyareti sırasında Türkiye'nin değişim ve gelişimini yakından izlemiş ve gözlemlerini kendi ülkesine aktarmak üzere 1 Haziran 1928 tarihinde Afganistan'a dönmüştür. Ancak Amanullah Han ülkesine döndüğünde ülkenin karışıklıklar içerisinde çalkalandığını görmüş, buna rağmen reformlardan vazgeçmemiştir.

1930'lu yıllara gelindiğinde, Türkiye Nadir Şah'ın talepleri üzerine bu ülkeye tıp, hukuk ve siyaset bilimleri alanlarında üniversitelerde görev yapmak üzere eğitimci göndermiştir. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra meydana gelen siyasi gelişmeler, Sovyetlerin Afganistan üzerinde nüfuz kurması ve işgali, Afganistan'daki iç savaş ve sonrasında kesintiye uğrayan Türkiye-Afganistan ilişkileri, 2001 yılında Afganistan'a uluslararası müdahalenin gerçekleşmesi ve tekrar huzur ortamının tesis edilmeye başlanmasıyla birlikte yeni bir ivme kazanmıştır. Türkiye, Afganistan'da iç savaş yılları olan 1990'lı yıllarda, ülkede barış ve istikrarın sağlanması için katkı sağlamış, bu arada, başta insani yardım konusu olmak üzere aktif bir şekilde devreye girmiş, özellikle eğitim, sağlık ve barınma gibi alanlarda Afganistan'ın çeşitli bölgelerinde etkin yardım çalışmalarında bulunmuştur. Bu çerçevede başlayan Türk-Afgan ilişkileri günümüze kadar artarak devam etmiştir.

KAYNAKÇA:

1. Arşiv Belgeleri:

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi

B.C.A., D: 4355, F: 30.10.0.0, Y: 257.731.5, 25.05.1928.

B.C.A., D: 43515, F: 30.10.0.0, Y: 257.731.15, 04.08.1929.

B.C.A., D: 43543, F: 30.10.0.0, Y: 258.732.19, 29.07.1931.

B.C.A., D: 112-149, F: 30.18.1.2, Y: 48.62.11, 20.02.1937.

B.C.A., D: 258-8, F: 30.18.1.2, Y: 73.27.11, 06.04.1937.

B.C.A., D: 258.9, F: 30.18.1.2, Y:74.38.13, 10.05.1937.

B.C.A., D: 258-11, F: 30.18.1.2, Y: 75.41.3, 18.05.1937.

B.C.A., D: 435-26, F: 30.18. 1.2, Y: 80.93.16, 11.11.1937.

B.C.A., D: 435-26, F: 30.18.1.2, Y: 82.23.6, 21.03.1938.

Genelkurmay ATASE Daire Başkanlığı Arşivi, Atatürk Koleksiyonu ve İstiklal Harbi Koleksiyonu

ATASE, ATAZB, K:38, G:12, B:12-1

ATASE, ATAZB, K:38, G:17, B:17-1

ATASE, İSH., K:1083, G:10, B:10-1

2. Kitap ve Makaleler:

Akşin, A. (1991), **Atatürk'ün Dış Politika İlkeleri ve Diplomasisi**, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara, s.191-192.

Atatürk'ün Millî Dış Politikası, (1981), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, s. 218- 219.

Bal, H. (2002), "Afganistan Türkiye İlişkilerinin Başlıca Yönleri", **Afganistan Üzerine Araştırmalar**, İstanbul, s.272.

Broxup, M. (1984), "Sovyetler Afganistan'da Bir İşgalin Anatomisi" Çev. Rasih Malyalı, **Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Asya-Afrika Araştırmaları Grubu Yayını**, Yayın No:5, s.1.

Cöhce, S. (2000) "Atatürk Döneminde Türk - Afgan Münasebetleri", **4. Uluslararası Atatürk Kongresi Bildirileri**, C. 2, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 25 - 29 Ekim 1999 Türkistan - Kazakistan, Ankara, s. 1136.

Geçmişten Günümüze Türk-Afgan İlişkileri, (2009), Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara, s.62.

Gönlübol, M., Sar C. (1990), **Atatürk ve Türkiye'nin Dış Politikası (1991-1938)**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara, s.20.

Özdemir, H. (2004), **Atatürk ve İngiltere "Bir Barışmanın Diplomatik Tarihi**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara, s.1.

Özmen, S. (2008), **Mahmut Tarzi'nin Hayatı, İnkılapçılığı ve Faaliyetleri**, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul, s. 50.

Saray, M. (1995), **Atatürk ve Türk Dünyası**, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara, s.163.

Saray, M. (1984),**Türk- Afgan Münasebetleri**, Veli Yayınları, İstanbul, s.30.

Saray, M. (1981),**Dünden Bugüne Afganistan**, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, s.82.

Saray, M. (1943), **Afganistan ve Türkler**, s.177.

Sarıhan, Z. (2002),**Kurtuluş Savaşımızda Türk-Afgan İlişkileri**, Analiz Basım Yayın, İstanbul.

Sarıhan, Z. (1996), **Kurtuluş Savaşı Günlüğü**, C. 4, s. 147, 213.

Soysal, İ. (1989), **Tarihçeleri ve Açıklamaları İle Birlikte Türkiye'nin Siyasal Anlaşmaları, (1920-1945)**, (2. Baskı), Cilt I, Türk Tarih Kurumu, Ankara, s. 24.

Şimşir, B. (2002), **Atatürk ve Afganistan**, ASAM, Ankara, s.56-58.

Şimşir, B. (1993), **Atatürk ve Yabancı Devlet Başkanları**, Cilt I, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1993.

Yerasimos, S. (1979), **Türk Sovyet İlişkileri, Ekim Devriminden Millî Mücadele'ye**, Bilim Araştırma Dizisi, İstanbul, s.301.

3. Gazeteler:

Vakit.

İkdam.

Summary:

Afghan territories, as of 19th century in particular, have experienced the dominance struggle of imperialist powers. Britain invaded Afghanistan in 1839. On February 19th, 1919 Amanullah Khan, a reformist, took the control of the state and many important developments were taken place under his ruling. In this process, Afghanistan gained her independence from Britain on 8 August 1919 with Treaty of Rawalpindi, thus the foundation of free and independent Afghanistan was laid. Right after gaining her independence, Afghanistan contacted with Turkish Government and the Turkish-Afghan relations increasingly continued in the years of National Struggles and the "Turkish-Afghan Treaty of Friendship and Cooperation" of March 1st, 1921 constituted the foundation of this relation. Afghan people heartily supported the War of Independence which started in Anatolia and this support set an example for all the Eastern Nations. This close relation continued after the Proclamation of the Republic. Amanullah Khan visited Mustafa Kemal Atatürk in Turkey on 20 May 1928 and he wanted to observe the principles of newly established modern Turkey in order to implement those principles in his country. In this visit, which was carried out by Amanullah Khan in order to contribute the development, education and modernisation of the Afghanistan, Amanullah Khan attracted a great deal of attention and friendship. The relations between two countries reached at the highest level.

Turkish-Afghan Treaty of Friendship and Cooperation was the second important agreement made by Turkish government in the international arena. Treaty of Friendship was signed on 01 March 1921 within the framework of the joint resolutions taken by Turkish Delegation and Afghan Delegation which presided by Muhammed Veli Khan. According to the agreement, Turkey recognizes the independence of Afghanistan and both parties agreed to recognise the independences of all eastern nations notably Hive and Bukhara Khanates. It was also agreed to show joint reaction against the aggressor who attacked one of the parties, no agreement will be made with any state turned against one of the parties, and any party who shall make agreement with a third state will inform the other signatory party about the agreement. With this agreement in which very first time the awakening, independence and the freedom of eastern nations was mentioned, Afghanistan became the first state recognising the Ankara Government and Turkey became second after Russia recognising the Afghan State. Another important aspect of the agreement was that Turkey undertook to contribute an eastern state in terms of education for the first time and Turkey made commitment to send teacher and military officer to Afghanistan.

With initiation of Turkish-Afghan relations, significant contributions were made to Afghanistan, notably in terms of military. At first, teacher military officers were sent from Turkey to Military Officer's School established in Kabul. After the first group of trainers, civilian and military trainers continuously sent to this school where military officers who would be serving in Afghan Army were trained.

Turkish-Afghan Treaty of Friendship and Cooperation was very important for both states under the conditions of the period. This agreement was the first political agreement made juristically by Ankara Government in the international arena. This agreement is of great importance because it was first the first alliance agreement between two states against colonialism and imperialism. In the meantime, each victory gained by Turkish Army in the War of Independence in Anatolia created great joy in Afghanistan and the afghan people as well as her government celebrated all these victories. Day after the independence of the City of İzmir, Amanullah Khan organized a celebration ceremony in Kasr-i Dilkusa in Kabul on September 9th 1922. Mustafa Kemal Pasha answered the friendly feelings of Afghan people and state every time and sent his messages through the Foreign Ministry. Another determinative development in Turkish-Afghan relations in this period was that Fahrettin Pasha, the Guard of Medina, had begun to serve as Ambassador to Kabul as of May 25th 1922. Fahrettin Pasha and his delegation were welcomed with love, and Amanullah Khan was present in the welcoming ceremony in person.

The relations between Turkey and Afghanistan have deep roots. Brotherhood ties between the two states, as a result of the invasion and the common destinies of the two states in particular, strengthened and went up to the mutual cooperation. As a result of the effort for the mutual cooperation started as of National Struggle years and the first period of the republic, a great deal of military and economic aid was sent to Afghanistan and many steps were taken in order to supply the needs of the Afghan people. More importantly, mutual steps were taken to produce a modern state structure in Afghanistan. In these steps, the visit of Amanullah Khan to Turkey and the developments afterwards are of great importance.

After ensuring the independence of Afghanistan, Amanullah Khan initiated a modernization movement to end the traditional isolation of the country and to improve the state. He entered into connection with big countries, and he also carried out various reforms in order to modernize Afghanistan following his visits to Europe and Turkey between 1927 and 1928. Amanullah Khan also kept a close watch on Turkey who were performing a westernization movement in same period. "Taking Atatürk as an example as Iran did", he initiated modernization movements in his country.

This study was carried out to put forward the common aspects of two states whose territories were invaded in the early 20th century, and to emphasise the convergence and contribution between the two states in the light of documents.

The Turkish-Afghan Treaty of Friendship and Cooperation as well as the visit of Amanullah Khan to Turkey and developments taken place afterwards were the main points of the subject addressed in this work within the framework of the documents obtained from Prime Ministry Republic Archive, and the Archive of General Staff Military History and Strategic Studies Department. Another subject emphasised in this work is that the door opened to the eastern nations and the fighting spirit given by Atatürk. Reflections of the friendship and cooperation began between the two countries to the present and the aid supplied to Afghanistan were generally addressed and the Turkish-Afghan friendship was emphasised.